

УДК 327 (477+4)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

Юлія Лебедева

Науково-дослідний інститут українознавства
Україна, 01135, м. Київ, вул. Ісаакяна, 18
e-mail: juliya_fevr@mail.ru

На рубежі тисячоліть у світі відбулися глобальні геополітичні трансформації, до геополітичних процесів активно долучилися більше десяти нових країн, що відновили свою державну незалежність і суверенітет на пострадянському та посткомуністичному просторі, в тому числі і Україна. Все це актуалізувало науково-дослідницьку діяльність, спрямовану на нове осмислення сутності геополітики у сучасному світі у контексті складних міжнародно-політичних процесів і протистоянь, формування нових центрів геополітичного, гео економічного та геовійськового впливів. За таких обставин геополітика, з одного боку, дедалі виразніше стає важливим чинником фундаментальних основ міжнародних політичних відносин як у глобальному, так і в регіональному значеннях [1, с. 6], а, з другого, привертає до себе дедалі більшу увагу з боку представників різних галузей знань. Геополітика спонукає до міждисциплінарного синтезу знань (теорії міжнародних відносин, географії, історії, права, політології, економіки, етнології тощо), що підвищує роль українознавства як системи знань про Україну та світове українство.

Загальновідомо, що початок «процесу державотворення України проходив у період кардинальних політичних та економічних зрушень в українському суспільстві та історичних змін в системі міжнародних відносин, характерною ознакою яких був перехід від ери конфронтації, військово-політичного та ідеологічного протистояння до періоду співробітництва і відкритості» [2, с. 128].

Натомість, на сьогодні маємо глибинні внутрішні зміни у політичній системі, що призвели до трансформації і в економічній, соціальній, культурній та інших сферах українського суспільства, наслідком чого є різновекторні реформи у міжнародній діяльності українського дипломатичного корпусу.

Воєнна агресія Росії супроти України, анексія Автономної Республіки Крим, розпалювання сепаратистських рухів і збройна підтримка терористичних груп на Донбасі – все це потребує серйозних коректив у визначенні геополі-

тичних пріоритетів України та відповідного наукового супроводження.

Ще на розі тисячоліть, українські вчені наголошували, що «географічне розташування на Європейському континенті та геополітичне становище держави, величина території, кількість населення, багаті природні ресурси, комунікаційні та транзитні можливості, потужний економічний, науково-технічний потенціали – все це має незаперечне значення для забезпечення національних інтересів України і зумовлює необхідність визначення власних геополітичних цінностей. Реалізація Україною свого потенціалу знаходиться у безпосередній залежності від її активного і повномасштабного входження до світового співтовариства» [2, с. 131].

Таким чином, актуальність нашого дослідження впливає з необхідності визначення на сучасному етапі державного розвитку зовнішньополітичних стратегій української держави.

Адже, піднята проблема зумовлена повною оптимізацією процесів державотворення, національних інтересів України, дипломатичних відносин української влади, що потребують чіткого перспективного вектору щодо з'ясування ролі та місця української держави у сучасному світі, її чіткої геополітичної стратегії не лише сьогодні, але й у майбутньому. Першочерговим завданням є визначення та підтримка геополітичних пріоритетів України стосовно основних світових політичних сил і власних регіональних особливостей геополітичної стратегії, що змушує передбачати стратегію майбутнього розвитку нашої держави у контексті визначальних зовнішніх і внутрішніх чинників політичних процесів на світовій арені.

Політичне становище української держави у 90-х рр. ХХ ст. обумовлювало геополітичну стратегію країни як багатовекторну. У ті роки даний аспект був наслідком необхідності збереження стратегічної рівноваги у пострадянському геополітичному оточенні і, першочергово, спрямовувався на забезпечення держав-

ного суверенітету України.

На сьогодні, питання геополітичного вибору зовнішньої політики України визначається не лише багатовекторністю, але вже і в площині двосторонніх дипломатичних відносин з окремими розвиненими країнами світу.

Як наслідок, постає питання актуального стратегічного партнерства. Враховуючи досвід, власні політичні й економічні інтереси, українська держава надзвичайно заінтересована у налагодженні стратегічних відносин з країнами, що передбачають високий щабель взаємозацікавленості не лише у гео економічному, але й у геостратегічному партнерстві: «Пріоритетність відносин з європейським світом визначається національними інтересами України, що прагне інтегруватися до європейських структур не за будь-яку ціну, а з урахуванням усіх можливих наслідків для українського народу» [3, с. 42].

Але, першочерговим завданням дипломатичної служби України, є будівництво міждержавних відносин на засадах рівноправного партнерства.

Україна і сьогодні намагається зберегти та розвинути раціональні економічні та політичні зв'язки із західноєвропейськими країнами. Тимчасово окупована територія Криму та гібридна війна на території Донбасу потребують від України формування та визначення абсолютно нових геополітичних спрямувань. І тому, питання дефініції нових геополітичних пріоритетів України привертає до себе увагу не лише державних діячів і політиків, але й патріотично налаштованих представників українського суспільства.

Мета нашої статті полягає у визначенні особливостей формування української геополітики, простеженні місця українського вектору у системі міжнародних геополітичних відносин, визначенні стратегічних цілей зовнішньої політики України, які забезпечують українські національні інтереси та геополітичні стратегії.

Загалом, геополітика є наукою, яка визначає стратегічне спрямування курсу держави та шляхи його реалізації. Прийняття політичних рішень неможливе без урахування геополітичного виміру зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних пріоритетів держав світу, котрі постають величезними геополітичними полюсами, і насамперед таких велетнів, як США, Німеччина, Японія, Китай тощо [4].

Термін «геополітика» походить від німецького *geopolitik*. Саме звідси термін і був запозичений іншими мовами. Дане визначення утво-

рено від грецьких слів і означає мистецтво управління державою. З давніх-давен термін геополітика презентує взаємовідносини між державою та географічним простором. До наукового обігу дане визначення вперше увів шведський учений і політик Р. Челлен.

На його думку, геополітика – гіпотетична наука про державу як географічний організм, втілений у просторі. Ці ідеї представлені у його основних наукових трактатах: «Введення в географію Швеції» і «Держава як форма життя», де вперше постає термін геополітика і всі принципові положення геополітики. Дослідник визнавав, що на основі ґрунтового дослідження визначеного державного утворення можуть бути виведені деякі найзагальніші принципи і закони, які підходять для всіх держав і для всіх часів. Одним з них є сила держави. Держави підносяться, тому що вони сильні. Р. Челлен вважає, що сила – більш важливий фактор для підтримки існування держави, ніж закон, оскільки сам закон може підтримуватися тільки силою [5].

Утвердження Сполучених Штатів Америки як провідної держави світу, руйнування традиційних європейських міжнародних моделей державного управління на початку ХХ ст. всеціло сприяли формуванню геополітики як самостійного напрямку наукових досліджень. Особливої актуальності наукові розвідки з питань геополітики набули відразу після І світової війни і саме на теренах Німеччини, де був заснований Інститут геополітики та часопис «Zeitschrift Geopolitik».

Вагомий внесок у розвиток сучасного геополітичного наробку зробили західні дослідники. Зокрема, у Франції наприкінці ХХ ст. було відкрито геополітичну школу на базі геополітичного журналу «Herodote», натомість в Італії був заснований власний геополітичний журнал «Limes».

У 1995 р. у Франції було видано «Геополітичний словник». Його автор – головний редактор французького геополітичного журналу «Herodote» Ів Лакост представив читачам свій власний погляд на геополітику, особливо наголосив на новому значенні геополітики в умовах сучасної демократії: «З недавнього часу стало діяти безліч нових факторів, які сприяють загостренню суперництва між різними владами за контроль над тією чи іншою територією. Тепер це суперництво відбувається в інших формах, ніж раніше, що пов'язано, зокрема, зі зростанням ролі громадськості. Специфічні геополітичні явища пов'язані не з суперництвом владних структур в територіаль-

них питаннях, а тільки з тими його формами, які знаходять широкий відгук у засобах масової інформації та викликають жваві дискусії в суспільстві, за умови що в даній країні існує свобода слова. Таким чином, мова йде про принципово новий феномен, який має суттєвий вплив на міжнародні відносини та на здійснення владних функцій держави в багатьох країнах» [6, с. 5].

Окрім того, дослідник також ввів до наукового обігу нове поняття – «репрезентація», за допомогою якого відбувався аналіз будь-якого військового чи то дипломатичного конфлікту. Автор поняття доводив, що репрезентація геополітичного стану повинна бути максимально об'єктивною та докладною, і розпочинати її потрібно не з представлення історії конфлікту, а з його наслідків. Загалом, Ів Лакост пов'язує велику кількість конфліктів з розвитком елементів демократії та розвитком засобів масової інформації [7, с. 84].

Французький геополітик М. Фуше, провівши власний геополітичний аналіз, дійшов висновку, що кордони існують не лише між державами, але й усередині самих держав. До того ж так звані кордони можуть пролягати і між владою та суспільством. На його думку, якщо держава багата на корисні копалини, то «простір» і «географічне положення» – є передумовами для виклику іншим країнам. Дослідник наголошував, що кордони «...не мають природного походження. Їх цінність полягає лише у тій функції, яку вони виконують за рішенням людей» [8, р. 180]. За означенням М. Фуше, геополітика – це репрезентація, діяльність і метод [9, с. 52].

Відповідно до тверджень М. Фуше означення «Європа» чи «арабський світ – є «культурними міфами», без будь-якої значущості в антропологічному сенсі, проте вони назавжди вкоренились у суспільну свідомість. Концепції М. Фуше у деякій мірі підтримують П. Лорот і Ф. Туаль, що називають контроль міжнародних кордонів невизначеною національною спільнотою, а саме міжнародним співтовариством [10, с. 48].

Американський політолог Г. Кіссинджер запровадив у своїх розробках новий термін «геополітична рівновага сил», пояснюючи це тим, що «...старий порядок знаходиться у постійній зміні, форма ж, покликана його замінити, сама ще вкрай невизначена» [11, с. 482].

На сьогодні, Г. Кіссинджер виступає проти прийняття України у НАТО та за те, щоб Україна залишалась у сфері, «яку росіяни вважають простором власної самосвідомості». Після по-

чатку відкритої війни Росії з Україною критикував санкції щодо Росії, виправдовував анексію Криму [12].

Припинення холодної війни, розпад Радянського Союзу, поява нових державних організацій на світовій політичній арені, у тому числі й України, збуджують нову хвилю інтересу до геополітичних досліджень.

Місце України у геополітичних факторах світової розстановки сил кінця ХХ ст. також досліджували Г. Шерман [13] та Дж. Шерр [14].

Українська геополітична наука розвивається шляхом переосмислення концепцій і досвіду європейської науки. Окрім того, геополітична свідомість українців має своє коріння в історії української геополітичної думки [15, с. 176]. Основним показником розвитку української геополітичної науки є звернення до наукового доробку представників української діаспори, а саме М. Грушевського [16], С. Рудницького [17], Ю. Липи [18], І. Лисяка-Рудницького [19] та інших.

М. Грушевський у своєму науковому трактаті «Історія України-Руси», будучи прихильником державницького напрямку в українській історичній науці, асоціював державну політику зі специфікою географічних чинників. Для прикладу: розташування земель, колонізаційні вектори, у тому числі і з урахуванням природних ресурсів. Він був першопрохідцем у формуванні стратегічних напрямів української геополітики, обґрунтував його безперервність від Київської Русі і до сьогодення [16].

С. Рудницький досліджував та обґрунтовував географічний аспект геополітичних спрямувань України. Природне середовище С. Рудницький уподібнював із рідним краєм, що за його визначенням окреслює не лише характерні особливості життєдіяльності місцевого населення, але й творить цілком певний вплив на історичний розвиток автохтонного народу [17].

Ю. Липа стверджував, що основу геополітики становлять водні ресурси держави: від річкової мережі формується єдність території, окреслюються державні торговельні можливості. Вчений доводив, що протягом всіх тисячоліть сітка річок впливала на розвиток населення, визначала кордони його руху, саме уздовж напрямку «Південь-Північ», що співпадає з основною направленістю українських річок [18].

І. Лисяк-Рудницький вказував на вдале геополітичне розташування українських територій: знаходячись поміж сходом і заходом, між світами грецько-візантійської та західної ку-

льтур, Україна повсякчас жадала поєднати ці давні культури та традиції. Дослідник у своїй роботі надавав перевагу та поєднував український народ саме з європейською традицією [19, с. 72].

На сьогодні, геополітика – це цілеспрямована діяльність держави у контексті всіх зовнішніх і внутрішніх факторів, що допомагають і всіляко підтримують впровадження всього спектру контролю з метою реалізації своїх життєво важливих інтересів. Окрім того, потрібно підкреслити, що у світлі сьогоденних подій термін «геополітика» став одним із найбільш актуальних у світі.

На думку сучасних українських геополітиків: «Наразі у стадії формування перебуває модерна геополітична свідомість українців. Формування такої адекватної вимогам часу геополітичної свідомості українців є нагальною духовною потребою XXI ст. саме у зв'язку із необхідністю для України обрати пріоритети та вектори свого геополітичного зростання, а також розробити ідейне підґрунтя самодостатності та незалежності від російської геополітичної думки» [15, с. 176].

З проголошенням незалежності України питання геополітики ґрунтовно висвітлюється на сторінках фахових українських наукових видань, таких як «Політична думка», «Стратегічна панорама», «Сучасна українська політика», «Політичний менеджмент» та інших.

Але основним досягненням – є формування низки потужних наукових осередків, у проблематиці яких ключове місце посідає геополітична проблематика. Вагомий внесок у опрацювання теоретичних і методологічних засад геополітики, в аналіз досвіду реалізації геополітичного курсу України внесли науковці Національного інституту стратегічних досліджень, Національного інституту проблем міжнародної безпеки, академічних Інститутів всесвітньої історії, Історії України, Світової економіки і міжнародних відносин, Держави і права імені В.М.Корецького, Народознавства, Політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса, Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, Національної академії державного управління при Президентіві України, Національного університету оборони України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України й ін.

Серед численних праць, опублікованих за два останні десятиріччя, заслуговують уваги насамперед ті, що присвячені новому розумін-

ню сутності геополітики, визначенню ролі та місця України у сучасному геополітичному просторі й обґрунтуванню доцільності євроінтеграційної спрямованості зовнішньополітичного вектору України [20-26]. Питання, пов'язані з подальшим реформуванням державного устрою України, з подоланням перепон у даному процесі досліджують В.Бортніков [27], С.Василенко [28], А.Гальчинський [29], С.Віднянський [30], С.Римаренко [31], О.Вишняк [32], А.Колодій [33] та інші.

Акцентуючи увагу на аналізі взаємовідносин України з Європейським Союзом, дослідники обґрунтовують знакові рубежі цього процесу, зокрема Ю.Тиркус запропонував власну періодизацію історії цих відносин:

- 1991-1994 рр. – закладалися підвалини зовнішньополітичного курсу України;
- 1994-2004 рр. – продовжувала втілюватися тактика багатовекторності зовнішньої політики;
- 2005-2010 рр. – розпочала визначатися євростратегія України;
- 2010-2013 рр. – було проголошено євроінтеграцію провідним напрямом зовнішньополітичного курсу країни, розпочалося парафування Угоди про асоціацію, але відмова вищого керівництва країни підписати Угоду про асоціацію завершило даний етап;
- поч. 2014 і до сьогодні – відбулося підписання Угоди про асоціацію та її ратифікація Верховною Радою України та Європейським Парламентом [34, с. 320].

На нашу думку, більш прийнятною буде наступна періодизація євроінтеграційного процесу України, принаймні, ми виділяємо три періоди:

- 1991-1996 – **інституціоналізаційний**: утвердження України як окремої держави, її атрибутів, прийняття Конституції, міжнародне визнання її кордонів, встановлення дипломатичних відносин і вироблення загальних контурів зовнішньополітичних орієнтирів і геополітики;
- 1997-2004 – **трансформаційний**: пошук векторів внутрішніх і зовнішніх трансформацій, наростання кризових явищ, орієнтація на нейтралітет і позаблоковий статус у зовнішній політиці, розмитість геополітики;
- 2005 до цього часу – **реформаційний**: поштовх прискоренню реформ і корективи у пріоритетах зовнішньополітичного курсу внесли Помаранчева революція, а відтак Євромайдан і Революція Гідності. Пріоритети: захист державного суверенітету, збереження ці-

лісності території і безпеки країни, опрацювання корективи військової доктрини, активізація співробітництва з НАТО. Створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для реалізації геополітики.

Важливою умовою для реалізації євроінтеграційних прагнень України, Ю. Тиркус називає прагнення українського народу до внутрішньополітичної консолідації, у розвитку якої він відмічає дві взаємопов'язані тенденції: «поперше, прагнення євроінтеграції стало потужним консолідуючим чинником; по-друге, саме внутрішньополітична консолідація виступає умовою прискорення повноцінного вступу України до Європейського Союзу, адже її відсутність трактується як системний ризик для подальшого зближення з ЄС» [35, с. 117].

Впровадження євроінтеграційного курсу України на практиці належить до пріоритетних і складних завдань не тільки дипломатичного корпусу, але й всього державного організму й охоплює усі сфери суспільного життя. Для прискорення його втілення необхідно, на думку дослідника, звернутися до оновлення змісту національної ідеї, яка через систему національно-патріотичного виховання сформує національну свідомість. Дуже важливим елементом є єдина державна українська мова, яка разом з єдністю системи правління сприяє єдності нації.

На наш погляд, багато тут належить зробити й українознавцям, представникам історичної, філософської, етнологічної та інших наук, покликаних сприяти консолідації українського суспільства. Особливу увагу слід приділити формуванню історичної та національно-державницької свідомості кожного українця. Завдяки, єдиному історичному канону політична еліта буде мати змогу консолідувати народ в єдиному векторі зовнішньо- та внутрішньополітичних спрямуваннях.

На часі наукове спростування різного роду спотворень і фальсифікацій української історії, успадкованих від радянського минулого, викорінення залишків комуністичної ідеології та совкової свідомості серед частини населення, особливо Сходу і Півдня України, відсіч ідеологічним інсинуаціям російської пропаганди і терористично-сепаратистським угруповання на Донбасі. Не слід забувати, що протягом багатьох десятиліть тоталітарний режим всіляко переслідував український національно-визвольний рух, боровся із самою ідеєю незалежності України, піддавав репресіям її носіїв.

Науковці звертають увагу на те, що формування й об'єднання українців в єдину націю

виявились значно складнішим завданням, ніж уявлялося на етапі відновлення державної незалежності України, коли вистраждане «національне відродження» розглядалося мало не як автоматичний результат задекларованої державної незалежності. Задекларовані на конституційно-законодавчому рівні українізаційні настанови не заглибились в усі сфери життя пересічного українця і переважають у свідомості лише тих, хто й до проголошення державної незалежності плекав та активно пропагував національну ідею. Натомість, значна частина населення України все ще залишилася у полоні комплексів «совєтських» практик.

Найпершими документами, що засвідчували зовнішньополітичний курс України була Декларація про державний суверенітет України й Основні напрями зовнішньої політики України. Основні положення названих документів були засвідчені у 1996 р. у Конституції України (ст. 18), в якій чітко прописано, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права» [36].

Наукове осмислення геополітичних процесів відбувалося паралельно з виробленням і реалізацією позиції багатовекторності стратегічного партнерства, що було підхоплене й частиною науковців, а це негативно впливало на встановлення як внутрішньої стабільності, так і зміцнення авторитету в світі. Концептуальні промахи політичної еліти, відсутність чіткої зовнішньополітичної орієнтації, постійна переміна геополітичного спрямування, непримирність очільників виконавчої та законодавчої влади не покращували ефективність багатовекторної стратегії, а лише підштовхували до пошуку нової моделі зовнішньополітичної дипломатії. Очевидно це й спричинило Євромайдан, Революцію Гідності та зміну політичного курсу.

На початку 2014 р. нове керівництво країни робить вирішальний вибір у геостратегічному напрямку: 27 червня було підписано і вже 16 вересня 2014 р. ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Враховуючи складність політичної та соціально-економічної ситуації на шляху до підписання цієї Угоди, виникає потреба опрацювання наукових праць присвячених змісту інтеграційних процесів сучасної України та дослідженню її суперечливого характеру реаліза-

ції.

Протягом останніх десятиліть побачили світ низка монографічних досліджень українських авторів, які засвідчують та окреслюють концептуальні значення та методологічні принципи вивчення геополітики як самостійної дисципліни. Дані дослідження присвячені геополітичним реаліям сьогодення, проблемі українських національних інтересів, а ключовим питанням, нажал, і по сьогодні залишається місце та роль України у світовій геополітичній системі.

Низку монографій присвячених геополітичним стратегіям України опублікували фахівці Національного інституту стратегічних досліджень. Для прикладу можна назвати «Європейський проект та Україна», в якій знайомлять читачів з особливостями еволюції ЄС як специфічного інтеграційного утворення з аналізом євроінтеграційного руху України. Такий підхід дозволяє по-новому поглянути на європейський вибір України у зв'язку з проблемами державного суверенітету та комплексом зовнішньополітичних, соціально-економічних і гуманітарних питань. Особливу увагу приділено визначенню місця і ролі нашої держави у сучасному європейському безпековому просторі. Автори обґрунтовують нову концепцію формування сучасних наддержавних утворень, які реалізуються як «стратегічні проекти», тобто плановані у конкретній часовій перспективі системні утворення з екстраполяцією результатів у майбутнє. Приділено увагу проблемним питанням європейської інтеграції та способам подолання труднощів у контексті можливих варіантів розвитку подій в ЄС [37].

Дослідження «Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна», авторський колектив присвятив дослідженню політико-теоретичних, геополітичних, культурно-історичних і зовнішньополітичних аспектів збройного конфлікту на Донбасі. У термінах теорії реалізму проінтерпретовано специфіку міжнародних відносин на постімперських політичних просторах. Запропоновано прогностичні сценарії подальшої еволюції конфліктної ситуації на двосторонньому, регіональному та глобальному рівнях. Виокремлено та витлумачено джерела зовнішньополітичної поведінки сучасної Росії щодо України та решти держав пострадянського простору. На підставі досвіду конфлікту на Донбасі визначено стратегію й систематизовано тактики протидії зовнішній агресії [38].

Низку нових акцентів щодо етнополітичної поляризації та соціокультурного розмежуван-

ня в Україні розставила О.Кривицька, автор монографії «Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України» [39].

На її думку, загрозами національній єдності України є:

- непримиренність основних політичних акторів; конфлікт між прибічниками етнічного патріотизму та територіального патріотизму, що перетворило країну на поле зіткнення «ми»/«вони» пріоритетів;

- мовний контекст ідентифікаційних практик. Мовне питання стало суттєвим маркером соціокультурного розмежування у країні;

- відсутність рівноваги між збереженням креативного потенціалу української нації та реалізацією прав інших етносів;

- подвійна ідентичність українського суспільства провокує відштовхування національних цінностей і демонстрування презирства до національного;

- відсутність національної ідеології, здатної консолідувати навколо ідеї розвитку української незалежної держави громадян незалежно від етнічного походження;

- сегментація історичної пам'яті зумовила створення ідеологізованих конфронтаційних схем історичного минулого, які продукують негативні мобілізаційні можливості стереотипів та «війну міфів»;

- розбалансованість релігійного життя, закріплення міжконфесійних бар'єрів в умовах поляризації країни перетворило релігію у дезінтегруючий чинник;

- комплекс української меншовартості, «шароварний» імідж України – «розмиваючий» чинник процесу етнічної ідентифікації. Дефіцит громадянської ідентичності відбиває наявність різноспрямованих етнічних, культурних, релігійних ідентичностей;

- спроба частини української еліти нав'язати виключно етноцентричну модель націотворення провокує подальшу поляризацію суспільства та небезпеку дезінтеграції країни [39, с. 286-287].

Винятковим питанням у роботі виноситься проблема непорушності національного суверенітету та територіальної цілісності України. Дослідниця підкреслює, що наслідками цих загроз стали явища регіонального сепаратизму у регіонах Сходу та Півдня країни, створення сприятливих умов для воєнної агресії Росії щодо Автономної Республіки Крим з подальшою анексією півострова: «Зазначені ризики призводять до послаблення легітимності влади у масовій свідомості, створюють передумови для затягування періоду політичної неста-

більності в Україні, відіграють потужну дезінтегруючу роль для неї» [39, с. 288].

Потрібно сказати, що низка положень, викладених у наукових дослідженнях написаних до Революції Гідності, не витримали перевірки часом, вони орієнтували на стару геополітику, підпорядковану інтересам російського імперіалізму. Окремі сюжети наукових досліджень містили хибні орієнтири їх авторів, що призвело до деморалізації суспільства, армії, у цілому силових структур.

В умовах масштабної глобалізації та євроінтеграції можна з впевненістю доводити, що сьогоденна Україна займає важливе за значенням, місцезнаходженням, природними ресурсами місце у геополітичному просторі світу. Але тільки при умові повної консолідації всього українського народу, зміцнення суверенітету та збереження незалежності, українська держава зможе перетворитися у повноправний суб'єкт сучасної міжнародної політики.

Розглянуті наукові праці, присвячені різним аспектам геополітики незалежної України, дають підстави зробити висновок, що європейський вектор геополітичної орієнтації посідає пріоритетне місце та відкриває нові можливості для політичного та соціально-економічного розвитку України. Його реалізація сприятиме зміцненню авторитету нашої держави на міжнародній арені. Дослідники мають виходити з того, що законодавчо визначеним стратегічним пріоритетом української зовнішньої політики є євроінтеграція. Успішні досягнення у цьому ключі приведуть майбутню Україну до повноцінного членства в Європейському Союзі.

Поряд з цим, потрібно навести декілька прикладів відвертої зневаги національних інтересів українського народу та нашого державного утворення російською стороною. О. Дугін, лідер Міжнародного євразійського руху, у своїй роботі «Основи геополітики. Геополітичне майбутнє Росії», котра видана ще у далекому 1997 р. за участі кафедри стратегії академії Генерального штабу РФ вже висвітлював Україну, як державу, що «...не має ніякого геополітичного сенсу. У неї немає ні особливої культурної вісі універсального значення, ні географічної унікальності, ні етнічної винятковості. Історичну сутність України відображено у самій її назві – «Україна», тобто «окраїна», «граничні території» ...За цієї обставини самостійне існування України (особливо у сучасних умовах) може мати сенс тільки у значенні «санітарного кордону»... Все це прирікає Україні на маріонеткове існування... Існування

України у нинішніх кордонах і з нинішнім статусом «суверенної держави» тотожне завданню страшеного удару по геополітичній безпеці Росії, рівнозначне вторгненню на її територію, подальше існування унітарної України є недопустимим. Ця територія повинна бути розділена на кілька поясів» [40, с. 286].

Цей ж автор засвідчує, що «...Крим і Новоросія – геополітично одне і теж, це хід, реакція на те, що у результаті євромайдану Росія позбулася перспектив об'єднатися з усією Україною у загальний стратегічний простір. Після євромайдану Україна перейшла у табір ворогів, блокувавши саму можливість нашого імперського відродження. Росія опинилася у капкані. І вирішила: раз не вся, то нехай половина України інтегрується в імперію. Це гірше, зате надійніше. Ми прийняли виклик і з'єдналися з Кримом» [41].

Як наслідок, уведення даних концепцій у практику призвело до початку збройного конфлікту на Донбасі, анексії Кримського півострову та й загалом становить відверту загрозу українській суверенності. І дослідження схожого характеру та ідейного змісту російські науковці, політики та політологи видали сотні друкованих аркушів протягом останніх 25 років. Для прикладу, А. Мошес опублікував «Нова стара Україна та політика Росії» [42], К. Затулін – «Випробування Україною» [43], О. Мітрофанов – «Поступ нової геополітики» [44].

Проаналізувавши всі ці праці, можна дійти висновку, що у геополітичних пріоритетах Росії переважають ідеї центризму та прагматизму, які підтримують громадськість і різні політичні утворення РФ. Перше місце у Росії зайняв лозунг відродження великої держави.

Але варто наголосити, що всі ці прагнення та заклики РФ, ігнорування нею геополітичних реалій, повне презирство до суверенітету сусідніх країн, чітко підкреслюють зарубіжні вчені (політологи). Зокрема, Г. Кіссинджер, який доводить, що більшість провідних політичних і наукових постатей РФ все ж таки відмовляються визнати крах і неможливість існування великої імперії і, як наслідок, легітимно сприйняти незалежність української держави [45].

На сьогоднішній день Україна має дві серйозні проблеми – це військове вторгнення РФ на Донбас, Крим і скрутне економічне становище, як наслідок збройного конфлікту з РФ і грабіжницької економічної політики попереднього українського уряду М. Азарова. Політичній верхівці України необхідно забезпечити

обороноспроможність і захист від територіальних претензій РФ, подолання економічної кризи, що призведе до покращення життєвого рівня населення, створення антикорупційної правової демократичної держави, динамічну євроінтеграцію та досягнення національної єдності.

Сучасне геополітичне спрямування України полягає у налагодженні дружніх і партнерських відносин, у першу чергу, з країнами Західної Європи та США. У цілому, Україна дотримується виваженої політики з урахуванням власної геополітичної концепції, її головне завдання це забезпечення стабільності у вирішенні питань, що пов'язані із формуванням і розвитком нової соціально-економічної та державно-політичної системи.

Визначення ключових геополітичних пріоритетів є головним завданням формування та розвитку сучасних національних інтересів, саме вони завдають вектор спрямування внутрішній і зовнішній політиці української держави. Влада повинна об'єктивно оцінювати наявні ресурси, що зумовлені сучасними геополітичними можливостями, вимушена привести їх відповідно до вимог розвинених країн світу, що дозволить Україні вільно орієнтуватися у міжнародних дипломатичних відносинах і в межах існуючих сучасних геополітичних обставин гідно відстоювати власні національні інтереси.

На сьогодні Україна визначилася зі своїм європейським вибором і динамічно інтегрується у напрямку Європи. Ще на межі тисячоліть, директор Інституту трансформації суспільства закликав українське суспільство до європейського вектору спрямування: «Україна підійшла до тієї точки, коли необхідно визначитись між Європою та Росією. Концепція рівновекторності вичерпала себе. Тому необхідно розробити систему входження України до євроструктури: надіслати заявку на членство в НАТО та ЄС; за два-три роки дістати асоційованого членства в Євросоюзі. З іншого боку, настав час виходу з СНД, тому що ця структура не приносить Україні ніякої користі» [46, с. 4].

Натомість, О. Глушков вже у 2008 р. передбачав майбутню трагедію України: «Україна – це особлива сфера інтересів Росії. Агресія в східноєвропейському напрямку стає неминучою. З огляду на те, що сила є динамічним і відносним чинником, що змінюється в кількісному і якісному, відносному і абсолютному показниках, складається з різноманітних елементів, було б короткозорим екстраполювати майбутнє Росії, виходячи з її нинішнього положення.

Стабілізувавши обстановку на Півдні Росії, вектор тиску в найближчому майбутньому буде спрямований на Україну» [47, с. 291].

Але, на превеликий жаль, українське суспільство протягом десятиліть не відало почуття національної самосвідомості, що було наслідком тривалого розподілу української землі та населення поміж різними державними утвореннями. Населення України завжди було неоднорідним, як з урахуванням особливих ознак ментальності, так і з точки зору національно-культурних особливостей.

Лише Революція Гідності 2013 року сколихнула патріотичний дух населення та його жагу до всього українського, становлення та розвитку України як європейської держави. Згодом на військову й інформаційну боротьбу із засиллям «російського світу» на українській території піднялись мільйони українських сердець по всьому світу, але у першу чергу самі територіальні українці дійшли єдності у думках, почуттях і розумінні втрати свого національного ества.

І сьогоднішні науковці вже підтверджують, що: «Геополітичне сходження України у XXI ст. зорієнтовано на європейську цивілізацію. Здійснюються кроки у напрямку забезпечення всебічного співробітництва з європейськими країнами в політичній, економічній і гуманітарних сферах, входження до європейських політичних структур» [15, с. 180].

У статті ми обґрунтовуємо думку, що розгляд співпраці України з Європейським Союзом та США, є найбільш пріоритетним, тому що вони визнають кордони нашої власної території та наших власних інтересів, які є першочерговими для української зовнішньої політики.

Як показала силова агресія Росії проти України, анексія Криму і розгортання воєнних дій на Донбасі у відповідь на Революцію Гідності та підписання нашою державою Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, базовим елементом російської міжнародної політики є блокування європейської інтеграції України, оскільки вона руйнує російські імперські плани зберегти свій вплив на пострадянському просторі. Можна погодитись з думкою науковців про те, що сучасні україно-російські відносини вимагають переосмислення міждержавного тероризму як виду політичних дій держави-терориста, що є неприйнятними для міжнародного співтовариства [48, с. 88]. Безпека виступає однією з ключових проблем нормальної життєдіяльності нації та держави, це стало першочерговою проблемою після початку збройного конфлікту на Донбасі!

З проголошенням державної незалежності Україна вийшла на якісно новий етап самостійного розвитку, завдяки якому на міжнародній арені вона постала як самостійний «гравець» із власною геополітичною позицією. Глибинні внутрішні зміни у політичній системі призвели до трансформації і в економічній, соціальній, культурній та інших сферах українського суспільства, що спричинило різновекторні реформи й у міжнародній діяльності українського дипломатичного корпусу.

Одним із ключових питань сучасної науки і практики залишається проблема конкретизації геополітичних пріоритетів України з урахуванням динамічних змін, які відбуваються у світі. Розпалювання сепаратистських рухів Росією і збройна підтримка терористичних груп на Донбасі – все це потребує серйозних коректив у визначенні геополітичних пріоритетів України та відповідного наукового супроводження.

Таким чином, науковці покликані врахувати, що проти України РФ розв'язала і веде гібридну війну, мета якої переорієнтувати геополітичні наші пріоритети та зберегти у сфері свого імперського впливу. Україна має рішуче відмовитися від ролі пасивного об'єкта геополітичних змагань інших держав і стати активним суб'єктом. Тільки активна геополітика України у тісній координації з іншими країнами дозволить повернути Крим і тимчасово неконтрольовані території Донецької та Луганської областей і зрештою зреалізувати процес, започаткований Євромайданом і Революцією Гідності.

Як висновок, успішне державне будівництво можливе на українській землі лише за умов досягнення збалансованості інтересів населення всіх регіонів та областей і подальше збереження євроінтеграційних зв'язків дипломатичної варті України. Україна володіє всіма передумовами для успішного економічного розвитку, укріплення власної державності та геополітичної могутності. Першочерговими національними інтересами української держави є – суверенітет, державна незалежність, територіальна цілісність, національна безпека в усіх її вимірах (військовому, геополітичному, економічному, екологічному, гуманітарному та інших).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: Стратегічна перспектива: Колективна монографія. – К.: НІПМЕ, 2001. – 624 с.
2. Сивак О. Проблеми формування зовнішньої політики України в зарубіжній українській історіографії 50-х – 60-х років / О. Сивак // Вісник Київського національного університету імені

- Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. – К., 1997. – Вип. 7 (Ч. II). – С. 128-133.
3. Шмаленко Ю. Україна та її сусіди: перспективи розвитку / Ю. Шмаленко // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 2000. – Вип. 8. – С. 42-45.
4. Рудий Г. Що таке геополітика? / Г. Рудий // Віче. – 2006. – № 2.
5. Рудольф Челлен [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Рудольф_Челлен
6. Лакост И. Геополитический словарь / Ив Лакост. – М., 1993.
7. Геополитика и национальная безопасность: Словарь основных понятий и определений. – М.: Логос, 1998. – 254 с.
8. Foucher M. Fronts et frontieres : un tour du monde gopolitique / Michel Foucher. – Paris: Fayard, 1988. – 528 p.
9. Фуше М. Европейская республика. Исторические и географические контуры. Эссе / М. Фуше. – М.: Синтез, 1999. – 212 с.
10. Андрианова Т. Геополитические теории XX века / Т. Андрианова. – М.: РосАкадемия наук, ИНИОН, 1996. – 178 с.
11. Киссинджер Г. Мировой порядок / Генри Киссинджер / Перевод с англ. В. Желнинова, А. Милокова. – М.: АСТ, 2015. – 512 с.
12. Генри Киссинджер [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Генри_Киссинджер
13. Garnett S. U.S. – Ukrainian Relations: Past, Present, and Future / Sherman Garnett // Harvard Ukrainian Studies Special Issue. «Ukraine in the World. Studies in the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State». – 1998. – Vol XX.
14. Sherr J., Main S. Russian and Ukrainian Perceptions of Events in Yugoslavia / James Sherr, and Dr. Steven Main [Електронний ресурс] // Defence Academy of the United Kingdom. – Режим доступу: <http://www.da.mod.uk/Research-Publications/category/73/f64-russian-ukrainian-perceptions-of-events-in-yugoslavia-18059>
15. Турпак Н. Два підходи у визначенні смислових доміант сучасної геополітичної свідомості / Н. Турпак // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: Філософські науки. – К.: КУТЕП, 2016. – Вип. 22. – С. 171-183.
16. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – К.: «Наукова думка», 1991 – 1998. – Серія «Пам'ятки історичної думки України».
17. Рудницький С. Нинішня географія / С. Рудницький. – Л., 1905.
18. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Нью-Йорк: Говерля, 1953. – 308 с.
19. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький: У 2 т. – К., 2004. – Т. 1. – 554 с.
20. Геополітика. Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Під ред. А. Кудряченко, Ф. Рудича, В. Храмова. – К.: МАУП, 2004. – 293 с.
21. Булгаков В. Концептуальні підстави визначення геополітичних пріоритетів у XXI сторіччі / В. Булгаков // Україна: крок у XXI століття (соціально-політичний аналіз). – К.: Інститут філософії НАН України, 2002. – С. 211-218.
22. Ковальова О. Копенгагенські критерії членства в Євросоюзі / О. Ковальова // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – 2003. – Вип. 4. – С. 224-233.
23. Копійка В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна / В. Копійка. – К.: Юрид. думка, 2005. – 448 с.
24. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г. Перепелиці, О. Субтельного. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – 555 с.
25. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / Під ред. В. Горбатенка: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 332 с.
26. Барановський Ф. Спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України / Ф. Барановський // Політичний менеджмент. – 2008. – № 4. – С. 57-65.
27. Бортніков В. Політична участь і демократія: українські реалії: монографія / В. Бортніков. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 524 с.
28. Василенко С. Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі / С. Василенко. – Одеса: ОДМА, 2000. – 208 с.
29. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.
30. Віднянський С. Україна в європейському геополітичному просторі: проблеми та перспективи інтеграції / С. Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 18.

– К., 2009. – С. 247-254.

31. Римаренко С. Етнодержавотворчий процес в Україні / С. Римаренко // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 4. – С. 68-76.

32. Вишняк О. Європейський вибір України: населення, громадськість, партії / О. Вишняк, В. Небоженко // Політичний портрет України – 2003. – № 27-28. – С. 42-48.

33. Колодій А. Державне будівництво і місцеве самоврядування: навчальний посібник / А. Колодій, А. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 304 с.

34. Тиркус Ю. Особливості стратегії інтеграції України до європейського Союзу / Ю. Тиркус // Політологічні записки: Зб. наук. пр. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – Вип. 1 (9). – С. 319-327.

35. Тиркус Ю. Внутрішньополітична консолідація як умова інтеграції України до ЄС / Ю. Тиркус // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2014. – Вип. 8 (112). – С. 113-118.

36. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

37. Європейський проект та Україна: Монографія / Під ред. А. Єрмолаєва, Б. Парахонського, Г. Яворської, О. Резнікова [та ін.]: Монографія. – К.: НІСД, 2012. – 192 с.

38. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна / Під ред.

В. Горбуліна, О. Власюк, С. Кононенко. – К.: НІСД, 2015. – 132 с.

39. Кривицька О. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України / О. Кривицька. – К.: ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 328 с.

40. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России / А. Дугин. – М.: «Арктогея», 1997. – 608 с.

41. Дугин А. Новоросия как судьба / А. Дугин [Електронний ресурс] // Международное евразийское движение. – Режим доступу: <http://medorg.ru/topic/16>

42. Мошес А. Новая старая Украина и политика России / А. Мошес // Содружество НГ. – 1998. – № 6. – С. 11-13.

43. Затулин К. Испытание Украиной / К. Затулин // Независимая газета. – 1995. – 15 мая.

44. Митрофанов А. Шаги новой геополитики / А. Митрофанов. – М.: ЛДПР, 1997. – 286 с.

45. Киссинджер Г. Дипломатия / Генри Киссинджер / Пер. С. англ. В. Львова. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.

46. День – 2000. – 15 листопада, № 209 (989)

47. Глушков О. Світовий порядок / О. Глушков // Науковій праці Одеської національної юридичної академії. – Одеса, 2008. – С. 283-294.

48. Новоскольцев Г. Тероризм як глобальна проблема сучасності / Г. Новоскольцев // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2014. – Т. 27-28. – С. 82-88.

Лебедєва Юлія Європейський вектор української геополітики

У статті висвітлюються геополітичні стратегії Української держави. Зокрема, акцентується увага на декількох основних аспектах, що стали об'єктами зусиль української дипломатії на Заході – визнання України міжнародним співтовариством, суверенітет і державна незалежність нашої країни, національна безпека в усіх її вимірах.

Ключові слова: українознавство, Україна, геополітика, геополітичний простір, глобалізація, стратегічний розвиток, національна безпека

Лебедева Юлия Европейский вектор украинской геополитики

В статье освещаются геополитические стратегии Украинского государства. В частности, акцентируется внимание на нескольких основных аспектах, которые стали объектами усилий украинской дипломатии на Западе – признание Украины международным сообществом, суверенитет и государственная независимость нашей страны, национальная безопасность во всех ее измерениях.

Ключевые слова: украиноведение, Украина, геополитика, геополитическое пространство, глобализация, стратегическое развитие, национальная безопасность

Lebedeva Yuliya European vector of Ukrainian geopolitics

The article reveals the geopolitical strategy of the Ukrainian State. Focuses on several main aspects that have become objects of Ukrainian diplomacy efforts in the West. And recognition of Ukraine by the international community, sovereignty and state independence of our country national safety in all its dimensions. Made a review of research on the role and place of Ukraine in a modern geopolitical space. We analyzed the areas of scientific research strategy of geopolitical development of the state. Defined tasks of social scientists and Ukrainian scientists with respect to the strategic objectives of further study foreign and domestic policy of Ukraine in the conditions of Russian aggression, aimed at the inhibition of its integration into the European and world space.

Keywords: Ukrainian studies, Ukraine, geopolitics, geopolitical space, globalization, strategic development, national safety

Рецензенти:

Тихонов А.К., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 28.04.2016 р.